

Ekonomik Gerçeklik Olgusu: Yeni Kavramsal Yaklaşım

Evez BAYRAMOV
e.bayramov@aseu.az

A Case of Economic Reality: A New Conceptual Approach

Abstract

In paper, author tried to comment a new methodological interpretation of economic reality based on an essence explanation of relationship and interaction between theory and practice. Used methodology has eclectic property and methodological concept based on synthesis of crossed points of plane of post-positivism and post-structuralism. It is suggested a new conceptual interpretation by systematic research of an abstract contents of neoclassical “reality”, deficiency complex of critical realism, ontological property of the problem, different conceptual mistakes and “estimating” problems of economic event and processes from point of view “reality”. Limitations of the research are related to “natural” limitations in adequate description of the problem and lack of adequate methodological approach. In paper, the author suggests useful conceptual approach for adequate description and identification of economic reality.

Keywords : Reality, Identification, Measurement, Opposite Thought, Rationality, Description.

JEL Classification Codes : A1, B1, B4, C0.

Özet

Çalışmada teori ile pratik arasında mevcut olan karşılıklı ilişki ve etkileşimin mahiyet açıklamasına dayanarak, ekonomik gerçeğin yeni içerikli metodolojik yorumunun yapılmasına çalışılmaktadır. Kullanılan metodoloji eklektik özelliklidir ve metodolojik konsept postpozitivizm→postyapısalcılık düzleminde (sorunla ilgili) geniş noktaların sentezine dayanmaktadır. Çalışmada neoklasik “gerçeğin” soyut içeriği ve eleştirel realizmin eksiklik kompleksi, aynı zamanda da sorunun ontolojik özelliği, genellikle çeşitli kavramsal yanılgılar ve ekonomik olay ve süreçlerin “gerçeklik” açısından “ölçümü” sorunları sistematik şekilde araştırılarak yeni kavramsal yorum ortaya atılmıştır. Araştırmanın sınırlılığı sorunun uygun tasvirinde mevcut olan “doğal” sınırlılıklardan ve uygun metodolojik yaklaşımın yokluğundan doğmaktadır. Çalışmada ekonomik gerçeğin uygun tasviri ve teşhisi için tam şekilde faydalı olabilecek kavramsal yaklaşım sergilenmektedir.

Anahtar Sözcükler : Gerçeklik, Teşhis, Ölçme, Aykırı Düşünce, Rasyonalite, Tasvir.

1. Giriş

Ekonomik gerçeğin uygun tasviri ve teşhisi kavramsal yaklaşımların çokluğuna rağmen günümüzde de metodolojinin temel sorunları sırasında önemli yer tutmaktadır.

Realite nedir? M. Heidegger (1997: 77) antoloji sorunsal ve metodolojinin olmadığı dönemlerde bu sorunun genellikle sorulmadığını, ya da kaçınılmaz olarak “dış dünyanın sorunları” ile birlikte incelenilmekte olduğunu kaydetmektedir.

Realite bir taraftan kendisi için varlık, diğer yandan ise, mustakil (yani, bağımlı bulunmayan) yaranış sergilemektedir. Ekonomik düzleme aktarıldığı anda olgunun kesin özellik taşımadığı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, ekonomik realite - aslında izleme yapılabileceği olmayan bir soyuttur. 'Ekonomik varlık mevcuttur' deyimi hiç de kendisinin somut ve anlaşılır şekilde görünen sınırlarının artık belirlenmiş olmasına delalet etmemektedir. Eğer bunun olanağı olsaydı, o zaman sosyo-ekonomik sistemlerde yaşanan felaketlerin vuku bulma ihtimalini önceden gidermek olanağı oluşmuş olurdu. Ekonomik varlığın davranış tarzı toplumsal hayatın diğer alanlarında oluşanlarla karşılıklı “zenginleşme” içerisinde görülmektedir. Hatta “zenginleşme” süreci karşılıklı ilişkinin mikro seviyesinden başlanmaktadır. “Yayıma” efekti gibi karakterize edilebilecek “zenginleşme” ekonomik varlığın net biçimde ortaya çıkmasını engellenmekle onu sosyal varlığın içerisinde “eritmektedir”. Burdieu (1983) ekonomik olgunun kendisinde sembolik anı içermeli olduğunu iddia etmektedir. Yani, gerçek → “görünen” arasında radikal bir fark yoktur. O, “total sosyal olgu”ya dayanarak ekonomik düzlemin bağımsızlaşmasının hiç de “mustakil” anlamını taşımadığı gibi bir kanaat ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomik olanı bütünüyle sosyal varlıktan ayrı tutmak yanlıştır.

Sonuçta ekonomik düşüncenin üstesinden gelemeyeceği monolit huyulu bir simbioz belirlemektedir. İşte bu yüzden de, ekonomistler, aynı zamanda bizim “araştırmacı” da ekonomik realite olgusundan uzak durmaya çalışmaktadırlar. İşte bu yüzden Blaug ekonomik varlığa karşı mahiyeti “neondertal” yaklaşım adlandırmaktadır.

Ekonomik realitenin tümüyle teşhisinin olanaksızlığı bizi daha kompakt anlayıştan - ekonomik gerçeklik kavramından yararlanmaya yöneltmektedir. Realite ve gerçeklik özdeş kavramlar değildir.

Realite - kendi kendine, hiçbir şeye bağımlı olmayarak mevcut olandır. Yani, idrak kabiliyeti olan öznelere sayısına, düşünce olanaklarına, ayrıca gerçek varolanın gözlem yapılmaya kabil olup olmamasına bağımlı değildir.

Eleştirel gerçekçiler realite olgusunu anlama sürecinde değişmeyen, yani dönüşümsel olmayan yaranış gibi görmektedirler. Bize, böyle bir yaklaşım neoklasik sınırlama şartlarına daha çok uymaktadır. Realite - antoloji yapısının karmaşıklığına rağmen, değişendir (özellikle, ekonomik realite). Sadece belirtilen “değişim” sürecinin bir bütün halinde değerlendirilmesi veya ölçülmesi olanaksızlığı mevcuttur. Öyle ki, ekonomik realite sadece ekonomik değil, tamamen sosyal varlığın “günümüzde” mevcut olma gerçekliğini içermektedir. Bu nedenle de, yukarıda da belirttiğimiz gibi, biz, ekonomik gerçeklik olgusunu ön plana çıkarmaktayız.

Gerçeklik - realitenin antoloji seviyelerinden biri olarak (ara seviyesi) olay veya durumların bir tür kurallaştırılmış serisini kendisinde kapsamaktadır.

Deneyimcilik ise, realitenin ilk, “görünen”, miktar boyutunun mümkün olduğu antoloji düzeyidir.

Antolojik bakış açısından da bu yaklaşım daha içerikli görünmektedir. Öyle ki, “realite” olgusu en genel şekilde varlığın mevcut olma tespitini sunmaktadır. Onun ek anlamlarla “yüklenmesi” anlamsızlıktır. Bu “realitenin” varlık modusunun analizi için varlığın iç mahiyetinin açıklanması zorunludur. Aksi halde, olgunun antolojik açıdan idrak edilmesi olanaksız olurdu. Ve bu anlamda da, ekonomik gerçekliğin teşhisinin yeterince güncelleşmiş bir sorun gibi araştırma nesnesine dönüşmesi kaçınılmaz olmaktadır.

2. Ekonomistler Postmodernistler mi?

Postmodern düşünce tarzı gerçek olanın değerlendirilmesi, genellikle gerçekte ilgili sorunsala yeteri kadar yüzeysel yaklaşım sergilemekle, tabiri caizse, düşüncede kaosa götürmektedir. Postmodern için gerçek olan şey “her şeydir”: arzu ve ümit, net, kesin olmayan bilgi, film ve dizilerde cereyan eden olaylar, bilgisayar artefaktları, hatta hayaletler da gerçek kabul edilmekte... Gerçekliğe yaklaşımda sergilenen aşırı çoğulculuk ne gnoseolojik sorunların (onlar zaten gnoseolojiyi inkâr ederler) kavranmasına, ne de gerçeği (görünen şey gerçekten mi hakikat?) ortaya çıkarmaya değil, sadece pragmatik olanın değerlendirilmesine ve sonuçta bilginin sırf pragmatik düzlemde “toplanmasına” yöneltilmiş...

Öznel ve nesnel realite arasındaki sınırların “silinmesi” sadece bilimsel araştırmaların gerçek sonuçlarını öldürücü bir biçimde etkilemekle kalmaz, hatta uygarlığın gelecek gelişim sürecine büyük şüphe düşürmektedir. Söz konusu “silinme” süreci görünen, gerçek olan ve hayallerde biçimlendirilerek geliştirilen arasında doğru seçim yapmaya olanak sağlamamakla kendini kandırmanın kitlesel boyuta ulaşmasına yol açmaktadır.

Ekonomik gerçeklik söz konusu olunca, sorunun zorluğu daha kabarık şekilde tezahür etmektedir. Şöyle ki, ekonomik anlamda gerçeklik kavramının nesnel/öznel kavramlarla ifade edilmesinde büyük sıkıntılar var. Çünkü ekonomik anlamda gerçekliğin bir kavrama nesnesi olarak açıklaması rasyonalist model çerçevesine sığmamaktadır. Ekonomik düzlemde araştırma yapan araştırmacı kavrama nesnesini, kendisinin düşünce tarzından bağımsız, müstakil bir varoluş gibi ele alabilmemektedir. En azından ekonomik gerçeklik kendiliğinden bir şekilde yerleşmediği için onu doğabilimi anlamında nesnel olarak kabul edememekteyiz. Onun oluşum süreci öznel faktörün dominant bulunduğu bir süreçtir. Başka bir ifadeyle, ekonomik gerçeklik - aslında sürecin “doğal” akışına yeterli/uyumlu bir biçimde şekillenen iradi ve bilinçli aktiviteden izole edilmiş şekilde oluşan bir var oluş değildir... O, salt iradi ve bilinçli faaliyetin düşünceden başlayıp, sonraki aşamalarda somut hukuk düzenleyici çerçeveye alınan, ayarlama ve yönetim aracılığıyla başlangıç düşüncesinin mantıksal yapısının dışına çıkmasına olanak tanınmayan, dolayısıyla öznel faktörün “egemenliği” altında oluşturulan “var olmadır”... Gerçek içerikli çelişkili konuların olanak tanıdığı ölçüde sadeleştirmeye çalıştığımız tabir seçeneğinin yanlış tasavvurlara yol açmaması için bazı hususların gerçek mahiyetine değinmeyi yerinde görmekteyiz. Bizce, vaktiyle Hobbs, Locke, Hume gibi düşünürlerin tüm yanımların kaynağını ifade tarzının doğru anlaşılmasında görmeleri kendi kendinde gerçeklikten belli bir kısım içermektedir (Dunayeva, 2004: 107).

Böylece, bizim sergilediğimiz tefsiri açıklamadan öyle anlaşılmakta ki, ekonomik düzlemde yapılan çalışmalarda (özellikle, gerçeklikle ilgili) bilimin rasyonel modelinin uygulanması mümkün değildir.

Esas idrak etme aracı olarak düşünceden daha ziyade, güven, hissi ve iradi faktörler etkindirler ki, bu da, kesin olarak, irrasyonalizmə götürmektedir. Ve muhtemelen, işte bu yüzden bazıları ekonomistleri ilk postmodernistler addetmektedirler.

Gerçekten de, ekonomik araştırmalarda özne (araştırmacı) → nesne (idrak edilmesine çalışılan şey) “birliği” mevcuttur. Araştırmacı - hangi ekonomik akıma ait olmasından bağımsız bir şekilde - nesneyi «kendininkileştirmektedir».

Araştırmacının biat ettiği teorik yapı, önceki dönemlerde topladığı deneyim, güven, düşünce tarzı, hisleri vb. nihai olarak idrak edilen şeyin (nesnenin) “kendininkileştirilmesi” ile sonuçlanmaktadır. Kimin çıkarlarına (mili, özel vb.) hizmet etmesine bile bakılmaksızın gerçek varolan ekonomik gerçeklik araştırmacının düşüncesinde tasvir edilen salt öznel ekonomik gerçeğe dönüşmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, “reel mevcut ekonomik gerçeklik” hakikatte öznellik taşıyan gerçekliktir. Bizim “araştırmacının” müdahale etmesiyle zaten öznellik taşıyan ekonomik gerçeklik - bir bireyin düşünce tarzı çerçevesinde - daha da öznelleşmektedir! Böylece, sadecenin sonsuz sayıda sadecelere parçalanması süreci

kesintisiz bir devri-daima başlar. Ve şu halde “araştırmacımızın” “saf kan” postmodernist görünümü doğal görünüm olarak gözükmetedir...

Oysa esasen, söz konusu öyle sadece görüntü olabilir. Ekonomistin postmodernist olması fizikçinin moleküllerle “diyaloga” girmesi gibi bir şeydir.

Aldatıcı “görüntünün” meydana çıkmasının mantıksal kökü çıplak yanılgılara, kendini aldatmalara dayanmak suretiyle reel gerçekliğe yönelik “amaçlı” bakışlardan kaynaklanmaktadır.

3. Ekonomik Gerçeklik: Teorik Yaklaşımda Sorunlar ve Yanılgılar

Teorik yaklaşımda temel amaçlardan birisi ekonomik gerçekliği “olduğu gibi” tasvir etmekten ibarettir. Tasvirin ağırlık merkezi ise, ekonomik olay ve süreçler arasındaki karşılıklı ilişkilerin tabiatını ortaya çıkarmak, “eğer... o zaman” denkleminde uygun olan sebep-sonuç bağıllığını tespit üzerine düşmektedir. Elbette, gerçekliğin (bir bütün halinde) belirtilen tarzda yeterli tasvirini sunmak mümkün olsaydı, o zaman gelecekte vuku bulması muhtemel felaketlerin önüne “beşikteyken” geçilirdi... Ama maalesef, ekonomik gerçeklik aşağıdaki nedenlerden dolayı söylenen anlamda idrak edilme imkânından yoksundur:

- Vahid metodolojik yaklaşımın yokluğu. Çeşitli içerikli paradigmatik bakışlar aynı çeşitlilikte de kavramsal genellemeler doğurmaktadır. Aynı ekonomik olay farklı şekillerde açıklanmaktadır ve pek tabii olarak, bu açıklama seçenekleri gerçekliği yeterli tasvir bakımından farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, belirtilen farklılık söz konusu seçeneklerin güvenilirlik derecesini etkilememektedir. Çeşitliliğin “doğallığı” ekonomik gerçekliğin kendisinin doğası ile ilgilidir. Doğabiliminden farklı olarak ekonomik gerçeklik varlık → mutlak olma şemasına “tabii” olmamaktadır.
- Ekonomi - “belleği” bulunan, bilinçli bir sistemdir. Aşırı dinamizmi yanında sistemiçi unsurların karşılıklı bağıllığında sadece tarihi bakış, sosyo-politik ve kültürel alanların “türevleri” değil, aynı zamanda zihinsel değerler de yer almaktadır. Bu bakımdan, gerçeklik anlamında ekonomik olgu hem “teorik”, hem de “zihni” yük taşımaktadır.

Öte yandan, zaman bakımından değişim sıklığı süreli olarak ekonomik gerçekliğin yeniden gözlemlenmesini gerektirmektedir. Sadece sayılanlar, ekonomik röliefin gerçekçi değerlendirilmesi ve ona uygun olarak da “yol haritasının” çizilmesinin müşkil bir sorun olduğunun açıklığa kavuşması için yeterli olmaktadır.

Soruna yaklaşımda (ekonomik realitenin tanısından söz ediyoruz) engelleyici etki yaratan hususlardan birisi de ekonomik zamanla ilgilidir. Nitekim ekonomik realite

çerçevesinde ekonomik zaman hem değişim, hem de istikrar öğelerini içermektedir. Eğer, zamanca «istikrar» unsuru dikkate alınmazsa, o zaman bizim “araştırmacı”nın “dışında olan şeyi”n tanısını sunmak olanaksız olurdu. Dolayısıyla, “sabit olan şey” varlığa özgü olandır, onu idrak eden özneye değil! Görüldüğü üzere, ekonomik realite bir bütün halinde değerlendirme olanaklarından yoksundur. Çünkü öncelikle ekonomik varlık – dinamik bir varlıktır. Dinamik değişimlerin olumsuz veya olumlu işaretli olmasına rağmen “statik” duracak yerleri yoktur; ikincisi, ekonomik varlık “oluşturulan” varlıktır. Karşılıklı ilişkiler sisteminin “niteliği” ile doğrudan sebebiyet ilişkisinde bulunmaktadır (doğadan farklı olarak). Yani, “istikrar” unsurunun yokluğu doğaldır. Üçüncüsü, yukarıda da belirttiğim gibi, ekonomik varlık toplumsal hayatın diğer alanlarıyla “hücrel” düzeyde ilintilidir. Bu yüzden, çoğunlukla sosyo-ekonomik realite kavramı kullanılmaktadır.

Sorunun mahiyetçe zorlaşmasında esas rolü oynayan husus gerçeklik hakkında biçimlendirdiğimiz tasavvurların tahmini/savsal karakter taşımasıdır. Yani, bu tasavvuru nesnel bilgi statüsünde kabul etmek imkânsız bir şeydir. Hem de, tahmini olarak kazandıklarımızın verifikasyonunun nesnel zorluklarla bağlı olduğunu dikkate alırsak, o zaman savsal → nesnel (bilgi bağlamında) dönüşümün pratik olarak tespitine herhangi çaba bile gösterilmemesinin nedenlerini anlamak mümkündür:

- Ekonomik gerçekliğin tanımlanması bir kural olarak somut teorik çerçevede gerçekleştirilmektedir. Yani, araştırma süreci sorunun kendisinden değil, onu anlamaya yararlı görülen somut teoriden başlanmaktadır.

Aslında sürecin metodolojik serisi şöyle olmalıdır:

$$X \rightarrow N \rightarrow N^1 \rightarrow X^1$$

Burada:

X – gerçeklik;

N – teori;

N¹ - teorik yanlışların giderilmesi;

X¹ - gerçeklik hakkında objektif bilgi.

Ekonomik gerçekliğe ilişkin ise sürecin dâhilindeki bileşenlerin yerdeğişimi sürmektedir:

$$N \rightarrow X \rightarrow N^1 \rightarrow X^1$$

Burada:

N – teori;

X – gerçeklik;

N^1 - tecrit ve ideleşme aracılığıyla gerçekliğin teorik hükümlere “uyarlanması”;

X^1 - gerçeklik hakkında tahmini/savsalsal bilgi.

Ekonomik gerçeğe başka türlü yaklaşım da prensip olarak mümkündür; fakat... Şu halde idrak eden öznenin üsul birikiminin keyfiyeti değil, somut sorunun değerlendirilmesi söz konusudur.

Örneğin, eğer kullanılan teorik hükümler gerçekliğe uygun değilse, o zaman araştırmacı ne yapmalı? Muhtemelen, (çoğunlukla tam da böyle olmakta) “gerçeklik” bu teorik hükümlere eşleştirilmektedir...

Adalet namına belirtelim ki, bazı somut durumlarda taraflararası uygunluk ta gözlemlenebilir. Bununla birlikte, yani, her halde gerçeklik hakkında edinilen tasavvur savsalsal içerik taşımaktadır.

Ekonomiyle sosyal hayatın diğer alanları (sosyal, politik, kültürel vb.) arasında genel gelişim bağlamı entegratif bağlılık gerçekliğin (bu alanlarla ilişkide) izomorf olduğunu ortaya koymaktadır. Demek oluyor ki, ekonomik gerçeklikle söz konusu alanların mevcudiyet koşulları arasında yapısal eşitlik ilkesi faaliyettedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, bizim “araştırmacı” sadece ekonomik değil, bir bütün olarak toplumun varolma realitesini değerlendirmek zorundadır... Görüldüğü gibi, sosyo-ekonomik gerçeklik ne deneysel, ne de olay seviyelerinde tam idrak edilemez. Bu durum çalışmalarda büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Nitekim karmaşık sosyo-ekonomik sistemlerde öyle olaylar (örneğin, emergentlik) vuku bulabilir ki, bu durumlarda, eleştirel gerçekçilik terimleri ile ifade edersek, “doğurucu” mekanizmalar hareketsiz kalabilir, veya diğer mekanizmalarla etkileşime maruz kalırlar veya onlara ilintili olarak dominant olabilirler.

4. Değişen İdrak Etme İlişkileri...

Ekonomik olay ve süreçler hakkında oluşmuş veya biçimlendirilmiş tasavvur henüz kendi başına gerçekliğin tasviri anlamını taşıyor. Tasavvur mevcut veya olası olayların gerçekliğine verilen tepkidir. Aynı zamanda, bu tepki ilk, başlangıçtaki ekonomik olayları (gerçekliğin tasviri açısından) kapsamaktadır. Kaldı ki, türev olayların gerçekliği

gerçek mevcudiyetten daha çok kavramsal genellemelerde yer almaktadır. Sanki başlangıç olayın türevlerinin bu başlangıçla bulunan ilişkisi kırılmaktadır. Bu “kırılma” bazen öyle bir çapta olmaktadır ki, türev olayların her biri ayrı ayrılıkta, bağımsız oluşum olarak araştırmanın nesnesi haline çevrilebilirler. Ve böylece, fonksiyonel ilişkiler ön plana çıkmakta, gerçekliğin değerlendirilme süreci tümüyle yanılma ve kendini kandırmanın “esiri” haline düşmektedir... Ekonomik düzlemde soruna yaklaşım tarzının “anlayamadığı” ilk engel gerçekliğin bir bütün halinde idrak edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Biraz evvel de ifade ettiğimiz gibi, ekonomik gerçeklik (en azından olaylar kısmında) sadece parçacı olarak, ideleşme ve soyutlamanın “yakın” yardım aracılığıyla “tayin” edilir ve bu temel üzere de değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ama niçin? Neden ekonomik gerçekliği bütünüyle değerlendirmek (tam nesnel olarak) mümkün değildir? Soruda yer alan olanaksızlığı koşullandıran faktörler sırasında bizzat nesnel olanlar önde gelmektedir. Çünkü ekonomi daima hareketli, değişen (bazen keskin şekilde) bir olgudur.

Değişim süreci sadece zamanla ölçülmemektedir. Sosyo-politik, kültürel, zihinsel değerler vb. alanların bu değişim sürecinin her bir aşamasında muhtevası farklı durum oluşturmaları mahiyet bakımından yeni gerçekliğin meydana gelmesine delalet eder. Diğer taraftan, bizim “araştırmacı”nın da tefekkür tarzı, hissi yeteneği, ufku, dünyaya bakışı vb. de bu sürece paralel olarak yenileşmektedir. Yani, ne özne (idrak eden sübjekt), ne de nesne içerik ve yapısal bakımdan sabit kalmamaktadır. Gerçekliğin dinamik süreçte idrak edilmesi evrensel nitelikli anlama yöntemlerinin mevcut olma ihtimalini bile baştan “kabul” etmemektedir. Dolayısıyla, değişen özneye değişen ekonomik gerçeklik arasında değişen (her iki değişime uygun olan) idrak etme ilişkilerini oluşturmak gerekliliği oluşmaktadır... Eğer dikkat edilirse, ekonomi bilimi (neoklasik) “muhafazakârdır”, teorik bilgilerin gerçeğe uygunluğu sorunu onu o kadar da rahatsız etmemektedir; şu halde, ekonomik gerçekliğin bir bütün halinde değerlendirilmesi sorunu (bizim “araştırmacı”nın çalışmalarından bağımlı kalmaksızın) sorun olarak kalmaya devam edecektir.

Ama gelin, bu tasarrufun neredeyse tek taraflı olduğunda anlaşalım. Burada kastettiğimiz şudur: anlama yöntemlerinin değiştirilmesi gerekliliğinin tespiti başka bir sorunu ortaya çıkarmaktadır: Nasıl? Tablo: 1’de sunulduğu gibi Follmer (1998: 54–55) gerçeklik hakkında nesnel bilgiye bilim tarihinde çeşitli tarzda yaklaşımların mevcut olduğunu kaydetmektedir.

Follmer’in “savsal gerçekçiliği” tekanamlılıktan kaçındığı için ekonomik gerçeklikle ilgili değil herhangi bir sorunun, hatta ayrılıkta alınmış bir kavramın içeriğini tayin etmeğe muktedir olmaması tabiidir. İmkânsızlığın mahiyeti Follmer’in gerçek olgusuna yaklaşım tarzında ortaya çıkmaktadır (görsel bir şekilde). Gerçeğe tarihsellik konumundan yaklaşmak suretiyle bir tarafta sosyo-kültürel bağlılık, diğer tarafta ise görecelik ve idrak eden özneye olan güven esas olarak ele alınmaktadır.

Tablo: 1
Tarihi Düzlemde Gerçekliğe Teorik Bakışlar

	Dünyanın Gerçekliği	Anlama	Hakikat	Hakikatın Ölçütü
1. Saf Gerçekçilik	Mevcut	Bizim Anladığımız Gibi	Mutlaktır	Şeffaflık
2. Eleştirel Gerçekçilik	Mevcut	Bizim Kavrayışımıza Tam Uygun Değil	Göreceli	Uygunluk
3. Ciddi Eleştirel Gerçekçilik	Mevcut	Bizim Kavrayışımızı Çok Aşmakta	Göreceli	İdrak Eden Özne
4. Savsal Gerçekçilik	Savsal Varoluş	Bizim Kavrayışımız Savsal Tabiatlıdır	Göreceli	?

Not: ? – sorun halen çözülmemiş olarak kalmaktadır.

Dolayısıyla, gerçeğin net, kesin belirlenmiş tanımı sunulmamaktadır. İşte bu yüzden, “savsal gerçekçilik” çerçevesinde gerçekçilik kriterleri adeta unutulmakta ve bu sorun bugün de çözümünü beklemektedir. Diğer taraftan, ekonomik gerçekliğin tefsirini sunan varsayımların tasdik edilmesi kesin olarak idrak eden öznenin (veya bizim “araştırmacının”) “iç meselesi” olarak uygulanmaktadır. Gerçeklik hakkında o gerçeğe dayalı olarak şekillendirilen varsayımlar biçiminde yargı ileri sürülmesi, mahiyet bakımından, gerçekliğin gerçeklikle ölçülmesi anlamını gelmektedir.

Alanın özellikleri kesinliğin dışına çıkmaları bilimsel içerik taşıyan hükümler biçiminde kabulünü engeller. Ekonomik içerikli açıklama, bu açıdan, daha çok nomoloji düzleme meyletmektedir. Yani, gerçekliğin bir bütün halinde şerh edilmesi somut kaidelere dayanarak yürütülmeli ki, bu sayede, nedensellik zincirinin hareket çizgisi gözlemlenebilir olsun. Fakat realitenin antoloji yapısını “görmezden” gelmekle sadece deneysel seviyenin içyapısında ilişki sıklığına dayanarak ve kısa zaman aralığı için geçici olan herhangi eğilimleri üretmektedirler. Sadece bir faktör - bu eğilimlerin hem mekân, hem de zamanca sınırlılığı faktörü onlara kanun statüsünün tanınmamasına yeterli olmaya devam etmektedir.

5. Ekonomik Gerçeklik: Çelişkili Olgı

Ekonomik gerçeklik ekonomik varlığın “şimdi”sini niteleyen görüntüdür, varolmadır. Onun ne geçmiş, ne de gelecekle alakası var. Bunun anlamı şudur: geçmiş ve gelecek gerçekliğin “geçmişte” kalan ve “gelecekte” gelecek bölümlerini kendinde barındırmakla “şimdi”de yer almamaktadırlar. Bu durumda ekonomik zamanın parçalanmasından - geçmiş, şimdi ve gelecek gerçekliklerin özel yaranma olmalarından söz edilmemektedir. Belli ki, ekonomik gerçeklik – “şimdi”nin çerçevesinde mevcut olan ekonomik varlığın hem geçmiş, hem de gelecekle genetik sebebiyet bağlılığını inkar etmemektedir. Basit bir şekilde kastedilen o ki, ne geçmişe, ne de geleceğe dayanarak bugün varolanın (olay veya süreç olmak itibarı ile) nesnel / öznel, etkin / gayri-etkin vs.

terimlerle açıklamasını sunmak mümkün değildir. Bu anlamda “zaman” parçalanması çiplak idealleşme niteliği taşımaktadır.

Ekonomik gerçekliğe hem değerlendirme, hem de tayin olunma (var mı, yok mu?) açısından yaklaşıma çelişkili yargılar eşlik etmektedir: Gerçekliği tayin edici kriterlerin nesnellığı ile onun (gerçekliğin) kendisinin öznelimsi görünümü arasında çelişki bir “bağlılık” oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, kriterlerin nesnel nitelikli olması ile gerçekliğin hangi içerikle olacağı arasında hiçbir bağlılık yoktur. Bir taraftan, nesnel kriterlerden yararlanmaksızın gerçek, asıl gerçekliğin keyfiyyetinin niceliği sorusunu cevaplandırmanın mümkün olmadığına hiç kuşku yoktur... “Asıl” gerçeklik yoksa o zaman bilim de yoktur. Öte yandan, nesnel kriterler üzerinden tayin edilen gerçeklik... Daha çok öznel içerikli yaranma gibi görünmektedir. Ekonomi bilimi metodolojisinde bulunan sorunlu hususların kaynaklandığı temel kaynaklardan biri işte belirttiğimiz bu çelişkidir. Biz buna ekonomik gerçekliğin birinci çelişkisi demekteyiz.

Bilgi çağının doğasına uygun şekilde hızla giden sanallaşma süreci ekonomik gerçekliğin birinci çelişkisine yeni, prensip olarak çözümü imkânsız noktalar getirmektedir. Bırakın ayrı ayrı bileşenlerin, hatta ekonomik ilişkiler sistemi ve genel olarak ekonomik varlığın sanallaşması “asıl” gerçekliğin teşhisini yapmaya bile izin vermemektedir.

Gerçekliği tayin etmenin nesnel kriterleri sanallaşma “ürünleri” ile değiştirilmektedir. Reel mevcut olan şey yerini sanal yaranmaya bırakmaktadır. Ve, sonuçta şekillenen gerçeklik, ne kadar garip olsa da, nesnel varolma niteliği taşımaktadır veya onu işte bu açıdan sunmaktadırlar. Böylece, ekonomik gerçekliğin birinci çelişkinde yer değişimi gerçekleşmektedir: nesnel kriterlerle “nesnel” gerçeklik tayin olmaktadır. Sanal gerçeklik gerçek varolan öznelimsi ekonomik gerçekliği “nesnelleştirmektedir” vb.

Bununla da sırf metodoloji açıdan ekonomik varlığın sadece özellikleri, yapısı, ilişkiler sistemi değil, hatta mahiyeti bile esaslı değişikliğe maruz kalmaktadır. Ekonomik olayların vuku bulma olasılığında hep yer alan ve kısmen de olsa ön görülmesine olanak sağlayan “daimi”lik kalitesi silinmektedir. Ekonomik süreç adeta “yönetilemez” hale gelmektedir. Ekonomik sürecin normal gidişi ani durabilmekte, gecikebilmekte veya bunalımlı durum oluşturma derecesine ulaşabiliyor. Süreç amaçlı “kontrolden” çıkmaktadır... Bugün Avrupa ülkelerinde yaşananların kökeninde tam da ekonomik varlığın gerçek varolan gerçekliğinin doğru değerlendirilmemesi durmaktadır.

Ekonomik anlamda “reel varolan gerçeklik” sadece mevcut olma, var olmanın değerlendirilmesi ile sonuçlanamaz. Onun somut mahiyette var olması teşhis edilmelidir. Aksi-takdirde, ekonomik olayların neden gerçekleştiğini anlamak zora dönüşecektir. Dolayısıyla, sadece varolma koşullarını tespit etmekle ekonomik gerçekliğin değerlendirilmesinin ne bilimsel-teorik, ne de pratik önemi yoktur.

Ekonomik gerçekliğin teşhisi son derece somut bir soruya anlamlı ve kesin cevap vermek zorundadır: hangi varolma koşullarının hangi içerikli kombinasyonu veya konstrüksiyonu ekonomik süreçte mahiyet değişimine sebep olmakta? Araştırmalar (belirtilen yönde) en az iki düzeyli kavramsal genelleme ile sonuçlanmalı:

- Mahiyet değişiminin tespiti. Yani, değişenin ne olduğu ve hangi yönde (reel sektör, finans sektörü gibi) vuku bulduğunun ortaya çıkarılması;
- Mahiyet değişiminin olumlu veya olumsuz işaretli olmasının deneysel değerlendirilmesi.

Ekonomik gerçekliğin ikinci çelişkisi ekonomik süreç ve ekonomik olayın gerçekliğini değerlendirirken ortaya çıkmaktadır. Mesele şu ki, ekonomik süreç kendinde neleri içermesine veya neleri “akıtmasına” bakılmaksızın, hep nesnel özellik taşımaktadır. İradî ve bilinçli faaliyet süreç içerisinde faaliyetler çokluğu haline gelmekte, mevcut normlar çerçevesinde, ayrıca toplumun sosyo-kültürel tipinin zihinsel oluşumlarıyla çulğalaşarak tek bir ekonomik akım gibi hareket etmektedir. Herhangi sınırlama koşullarının uygulanması ortamında da süreç ayrıca alınmış bireyin veya araştırmacının iradesinden bağımsız olmaktadır (küçük istisnalar vardır). Yani, süreç her durumda nesnel özellik taşımaktadır. Diğer taraftan, sürecin geçici “durak” noktaları olan ekonomik olaylar ise hep öznel şekilde değerlendirilmektedir. Sürecin kendisi nesnel, onun ortaya koydukları ise (olaylar) öznel olarak değerlendirilmektedir. Bize göre, oluşan çelişkili durum “olay neden vuku bulmakta?” sorusuna değil, “olay nasıl gerçekleşmekte?” sorusuna verilen cevapların oluşturduğu durumdur. Yani, olayın mahiyeti değil, mevcut olma nedenleri araştırılmaktadır. Gerçeklik reel şekilde mevcut değildir... ama, hangi mahiyette, hangi içerik ve bağlamda soruları da cevap beklemektedir. Öznel faktör işte bu “çatlamada” kendine yer tutabilmektedir. Nitekim mevcut olmanın koşullar paketi seçeneksel suretiyle de tespit edilebilir ve olmakta! Mahiyete ilişkin olarak ise, “seçeneklili” kendi egemen konumunu kaybetmekte ve araştırmacı gerçek olanı çıkış ve hareket noktası yapmak zorunda kalmaktadır.

6. Gerçeklik, Pozitivizm ve Ontoloji

Gerçekliğin tanımlanması bugün de pozitivist açıdan gerçekleştirilmektedir. Detaylara girmeden şunu belirtelim ki, bu sorunda güdülen yegâne amaç olaylar arasında oluşan daimi ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Ve bu da gerçekliğin evrensel “birimi” veya ortaya çıkışı sayılmaktadır. Bununla da gerçekliğin tam ve dolgun tasviri sanki unutulmakta yahut bulunan daimi ilişkiler öylece tasvir olarak kabul edilmektedir. Görüldüğü üzere, ontolojik bakış bütünüyle süreçten sarf-ı nazar edilmektedir. Sonuçta ortaya çıkan şey mahiyet bakımından mantıksal çelişki anlamından öteye geçmemektedir. Gerçeklik anlayışı ile ontoloji anlayışının yoğun bağlılık içerisinde olduğu bilinendir. Dolayısıyla, gerçekliğin gerçek içerikli tasviri ekonomik varlığın bütünüyle, aynı zamanda

varlık içerisindeki nesnelerin ayrı ayrı doğasının açığa çıkarılmasıdır. Ontoloji bakışın “unutulması” ekonomik teoriyi “eğer A ise, o zaman mutlaka B olacaktır” tipli deduktif - savsal iddialara doğrudan bağımlı hale düşürmektedir. Elbette, bu durumda “araştırmacımız” metodoloji “körlük”ten hareketle belirtilenleri teorinin özellikleri ile de anlatabilir... Bu durum kendi kendiliğinde hiç bir gerçek fesat getirmemektedir. Tehlikeli nokta bu yanılgıya dayanarak gerçekliğin teşhisi yapıldığı ve ekonomik politika için (özellikle, ekonomik düzen politikası) tavsiyeler ileri sürüldüğü zaman oluşmaktadır...

Eğer “olaylararası sürekli ilişki” aramasının bir kural olarak zaman faktörünü “dikkate almadığını” dikkate alırsak, o zaman belirttiğimiz yanılgının kendini kandırma özellikli olduğuna hiçbir şüphe kalmaz. Ekonomik realitenin ontoloji düzeyleri, eleştirel gerçekçilik terimleri ile ifade edersek, senkron değildir. Yani, olaylar ve süreçler veya gerçekliğin esas, temel seviyelerinde meydana gelen değişiklikler aynı anda da deneysel düzeyde gözükmemektedir. Yani, en azından, zaman bakımından asenkronluk mevcuttur.

Görüldüğü gibi, gerçekliğe bakış ve onun gerçeklik derecesi çeşitli bilimsel açıklama sunan iki ontoloji teorinin karşı karşıya aksi pozisyonları arasında “saklanmaktadır.” Eleştirel gerçekçilik gerçekliğin nesnelerinin yapılaşmasının tranzitif özellik taşımadığını iddia etmektedir; yani, olaylara müncer edilmemekte ve tanı-teşhisine bağımlı değildir.

Deneysel gerçekçiliğe göre ise, gerçeklik yalnızca deneme ve olaylardan ibarettir.

Somut bir ifade ile birinci şıkta bilimsel açıklamanın esas nesnesi olarak olaylar (veya onlar arasındaki sürekli ilişkiler) değil, onların kökeninde duran veya onları “oluşturan” yapısal ve mekanizmaların araştırılması, buna karşın ikinci şıkta ise, bilimsel açıklamanın esas nesnesi gibi olaylar ve bunların arasında oluşan sürekli ilişkiler görev almaktadır.

7. Neoklasik “Gerçeklik”...

Ekonomik gerçeklikle ilgili araştırma sürecini zorlaştıran temel hususlardan birisi herhangi “ideal ekonomik yapıdan” hareket etmeğe çalışılmasıdır. Örneğin, neoklasik “tasavvurunda” canlandırdığı ideal ekonomik yapının aslında gerçek olanla ilişkisi sadece mikroskob aracılığıyla görülebilir (o da kısmen). Tabii, söz konusu okula bağlı bulunan araştırmacıdan sorunla ilgili gerçek sonuçlar beklemeye değmez. Parantez açarak şunu da belirtmemizde fayda var: 1980’li yıllardan itibaren neoklasik ekonomik düşüncenin ana akımına dönüşmekle birlikte, küçük istisnalarla çoğu ülkelerde gerçekleştirilen ekonomik politikanın teorik tabanı olarak görev yapmaya başlamıştır.

Fakat 1990'lı yılların başlarından itibaren neoklasik teorinin gerçeğe uygun olmaması yönünde şüpheler belirdi. Teorik yapının tüm gövdesi (pratik önemlilik açısından) “çatlak” verdi. Neoklasik teori skolâstiğin tipik “ürünü” olarak modelin gerçeği ile realitenin modelini birbirine karıştırmaktadır.

Tablo: 2
Ekonomik Gerçeklik

Ekonomik Gerçeklik	
Neoklasiğin “gördükleri”	Neoklasiğin “görmedikleri”
-Bireysel aktivite;-Alış-veriş;-İyileştirme;-Kamil rekabet-Yükselen (yahut düşen) gelirliye yardım yapan yapılar;-Kamil bilgi;Kesin beklentiler;“Rasyonel beklentiler”-Denge	-Toplu aktivite;-Üretim, taksim/dağıtım;-Karar vermenin “can sıkıcı” süreci;-Tekelcilik, oligopoli;-Çaptan elde edilen gelirlilik;-Belirsiz durumlar;-Zaman bakımından değişim, dinamizm

Tablo: 2’deki sırayı biraz da uzatabiliriz. Düşünüyorum ki, ekonomik gerçekliğin yeterli tasvirinin neoklasik çerçevede elde edilmesinin mümkün olmadığını açıkça görmenin mümkün olması için sadece tablodakiler yeterlidir. Bununla birlikte, toplu eleştiriye maruz kalmasına rağmen, neoklasik modern ekonomik düşüncenin günümüzde de temel akımı olarak kalmaktadır. Bize göre, neoklasiği çekici kılan iki önemli faktör

vardır: Somut metodolojik birikimin mevcut olması (gayri-ortodoks teorilerin hiç birinde bu yok); Teorinin savsal-deduktif yapısı; daire üzere hareket ederek izahı gerekli olanları modelin ayarlarına ekleme imkânı vermektedir. Ama bu, söz konusu teorinin bir şey “izah” ettiği anlamına gelmemektedir. Reel hareketin izahı (yorumu veya açıklaması) sistemli bir şekilde belirsiz olarak kabul edilenin yerinin her anda yeniden değerlendirilmesine dayanmak zorundadır. Bu açıdan neoklasik içerikli matematiksel modelleşme bile çok ilkel ve sönük gözükmemektedir. Ekonometrik “verifikasyonu” yapılsa da (hatta!), şu veya bu ekonomik (sosyal) mekânın iç ilişkiler sistemi “unutulmakta”, aynı zamanda, görüntü olarak “deneysel” özellik taşısa da, mahiyet itibariyle a priori model anlamında ortaya atılmaktadır. Nitekim ekonomik mekânın aşırı dinamizminin değişim sıklığını yeterli şekilde kapsayamamaktadır. Aynı mantıkla devam edersek, o zaman şuna ulaşırız: matematiksel model (neoklasik içerikli) “dün” varolanın, hiçbir deneysel temel olmadan, yani a priori, “bugüne” projeksiyonu ile uğraşmaktadır. Ve “dün”, kısmen de olsa (matematiksel model bundan fazlasına kadir değil) gerçek olarak algılanan eğilimin (veya kuralauygunluğun) “bugün”de mevcut olacağına inanmak yanlıdır, ekonomik süreci aşırı basitleştirmek, “yönetilen” hale getirmek isteğidir ve her neyse, rasyonel bilimsel düşünceyle bir araya konulamamaktadır.

Blaug (1994: 349) şunu kaydetmektedir: “...Hiçbir ekonomiste trend ekstrapolyasyonu ile gerilemenin tahlili arasında büyük fark bulunduğunu anlatmak gerekmemektedir.” Gerçekten de, ekstrapolyasyonun ekonomik politikaya, ayrıca bir bütün olarak ekonomik düşünceye “öldürücü” etkisi olmamaktadır (tahminlerin yanlışlığından). Ama... gerileme analizi göstergeler arasında karşılıklı bağlılık ve karşılıklı bağımlılığın değerlendirilmesine yöneldiği için net olmayan sonuçlar çok ağır komplikasyonlar, fesatlar verebilir.

8. Gerçekliğe Matematiksel-İstatistiksel Yaklaşım Hakkında Bazı Mülâhazalar

Genellikle, en büyük yanlışlıklardan birisi ekonomik olay ve süreçlerin ölçümünde mantıksal yapıyı oluşturan karşılıklı eylem ve ilişkilerin rakamlarla ifade edilmesine yönelik girişimdir. Matematiksel-istatistiksel ölçüm sadece açık seçik çizgilere, somut sınırlara sahip olan ve sayca belli içerik taşıyan şeylere uygulanabilir.

Matematiğin ekonomik düzlemde “cebhe boyunca saldırısı” kendi başlangıcını neopozitivistlerden almaktadır. Matematiğin mantıksal esaslarının olması hakkında tezi de işte Wittgenstein (1994) ileri sürmüştür. Wiseman (1998) bu savı inkâr ederek 'bizim arifmetiği tasvir ve onun kurallarını gösterebileceğimizi' kaydeder. Devamla şunları der: ... onu ispatlayamayız... Sonuncu temel hüküm olacaktır. İspatlama içeriği taşıyan her şey artık herhangi bir anlamda yanlıştır. Bunu kabul edemeyiz.

Böylece, totalım ki, herhangi bir ekonomik özne amaçlı piyasada gerçek durumu gözlemlmek istemektedir. Ve bilmektedir ki, bu amaca götüren yolda bir şeyleri tatbig etmek zorundadır. Söz konusu, işte bu “bir şeyler”dir. Belli ki, onun anatomisini detaylı olarak incelemek gerçekliğin mahiyetine dayanarak uygulanmaktadır (veya uygulanmalıdır). Dolayısıyla, edinilen amaca uygun olarak uygulanması öngörülen faaliyetin en az iki düzeyli (çelişkisizliğe uymakla) “birliğine” ulaşmak gerekmektedir. Bu açı (ekonomide) hem zorunlu, hem de yeterli koşuldur:

- Düşüncenin beraberinde yeterli/uygun olan teorik şemanın kurulması;
- Deneysel düzeyde göstergelerarası ilişki sıklığının kavramsal geliştirilmesi.

Matematiksel analiz ve modelleme “birinciyi” genellikle ihmal eder. Teorik yönle ilgili olan ne varsa, hepsini baştan belirlenmiş saymaktadır. Yani, matematiksel analiz için ne idenin kendisi, ne de teorik şema «ilginç» değildir: rakamlarla ifade etmek olanaksızlığına göre! Bundan dolayı önemli ağırlık merkezi deneysel seviyenin üzerine düşmektedir. Deneysel araştırmaların içeriği ve sınırları, ayrıca kapsama alanı asgari talepler düzeyinde bile makbul sayılmaz:

- Araştırma eksikliği ve uyarınca soyutlamanın yüksek seviyesi ile tanımlanmaktadır;
- İlk ön koşulların tasdiki yapılmamakta ve ihtiyari seçimle tayin olunmaktadır;
- Realitenin ontoloji düzeyleri dikkate alınmamakta, sadece deneysel düzey ile yetinilmektedir (o da parçacı şekilde);
- Neoklasikğin basit, realiteyle uzlaşmayan hükümlerine atıf yapılmaktadır vs.

Bu nedenle, çeşitli göstergelerin değişim çizgileri arasında herhangi “kanunaygunlukların” varlığını ortaya koymak öyle büyük sıkıntı teşkil etmemektedir. Ama bu “kanuna uygunluklara” dayanarak amaca doğru hareket etmek niyetinde olan öznenin “bir şeyleri” uygulamaya başlamasına yanlışlığın “maddileşmesi” eşlik etmektedir ki, bu da, sonuç itibarıyla (bu yanlışlığın siyasete transferi ile ilgili olarak) çeşitli kalibrli facialara yol açmaktadır...

Bununla beraber, şunu da belirtelim ki, ayrıca alınmış ekonomik öznenin (firma, şirket vb.) amaca ulaşma isteğinde matematiksel modelleme “yararlı” olabilir, en az iki açıdan:

- Ekonomik durumun temel norm ve ilkelerinin sabit kaldığı kısa zaman zarfında, kanaatin sınırlama koşulları (zamana karşı) durumun iç mantığı ile

determine edilmektedir. Eğer belirttiğimiz istikrar orta vadeli dönem içinde mevcut olursa, o zaman diğer öznelere de önceki özneye “dayanışması” (amaca ulaşma açısından) oluşacaktır, dolayısıyla “sürü psikolojisi” faaliyete geçecektir ki, bu da, yaklaşım tarzının farklı düzleme geçirilmesini kaçınılmaz kılacaktır (yani, “yeni” gerçeklik oluşacaktır). Böylece, ilkin ortaya konulmuş matematiksel model kendi gerçek önemini kaybedecektir.

- Mikrodüzyey öznesinin matematiksel modellemeden yararlanması kesin olarak spekülâtif “saldırı” ortamında daha uygun olabilir. Bu durum da zamanın aşırı kısa aralıklı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Aksi takdirde, “sürü psikolojisi” ekonomiyi krize sürükleyebilir. Meselenin mental mahiyeti, elbette ki, esaslı tepkiler doğurmaktadır...

9. Gerçeklik: Ölçümün Yeterliliği Sorunu

Gerçekliğin ekonomik olaylar bölümünde değerlendirilmesi sürecinde “ölçüm”ün yeterliliği sorunu mevcuttur. Ölçülen nedir veya değerlendirmenin gerçeğin tespiti anlamını taşıdığını dikkate alırsak (zaten, başka türlü hedef veya amaç olamaz), o zaman ölçüme tabi tutulmanın realitede mevcut olanlarla ilişkisi veya ölçmenin kapsama alanı gerçeği ortaya çıkarmak açısından yeterli görülebilir mi? Yahut bu soruya verilen cevap hangi teorik şemaya dayalı tespit edilmektedir? Problem bugün de çözüm beklemektedir. Çünkü, ekonomik süreçte şekillenen, aynı zamanda sürecin kendisini oluşturan bağılıklar paketinin (nedensellik, işlevsel, yapısal vb.) hem varoluş, hem de “davranış tarzı”nin çeşitliliği esasen spontane kuralın mantıksal yapısına uygun şekilde gerçekleştiği bellidir. Dolayısıyla, gerçek piyasanın mevcut olduğu ortamda (hatta, onun deforme derecesinden bağımsız olarak) bu bağılıkların somut özne (diyelim ki, hükümet) tarafından amaca yönelik bir şekilde kontrol altına alınması mümkün değildir.

En büyük yanlışlıklardan birisi gerçekliğin ontoloji seviyelerinin dikkate alınmaması. “Ölçüm” sadece deneysel düzeyde kazanılanlar çerçevesinde yapılmaktadır. Deneysel kanunauygunluk somut zaman-mekan yelpazesinde vuku bulmakta ve sadece lokal düzeydeki eğilim sergilemektedir. Onu genel gelişim eğilimi keyfiyyetinde kabul edilemez. Oysa deneysel olgular gerçekliğin diğer seviyelerinde yaşananların sonucundan başka bir şey değildir. Eğer teorik ve deneysel olgular arasında uygunluk gözlemlenirse (tesadüfen olabilir), bu, sadece o demektir ki, olayların karşılıklı ilişkisi karşılıklı irtibat biçimindedir. Ve bu ekonomik olayın asıl sebepleri hakkında yeni bilgi vermemektedir. Hatta olaylar arasında deneysel karşılıklı irtibat gözlemlense de, bu, gerçekliğin “derin” seviyelerinde de aynı eğilimin mevcut olduğu anlamına gelmemektedir. Şöyle ki, belli anda diğer mekanizmalar sürece katılabilir ve sonuçta da deneysel ilişki değişecektir...

Aynı zamanda, ekonomik sistemin “yarın” da benzer şekilde faaliyet göstereceğini tahmin etmemiz için hiçbir temel yoktur. Ve aksine: teorik ve deneysel

olgular arasında gözlemlenen uygunluk hiç de teorinin “gerçekçi” olduğu demek değildir vb. Ekonomik teorinin mahiyetinden hareketle, bu hali daha çok tesadüf değil, ölçülerin dışına çıkma olarak düşünülebilir. Çünkü bazen ortaya ne kanıtlanması, ne de inkârı mümkün olmayan bir takım hükümler konmakta olduğunu biliyoruz. Ve genellikle, teorinin çelişkisizliğini onun kendisini oluşturan yordam ve yöntemlerle kanıtlamak olmaz.

Ekonomik gerçekliğin temel kavrayışı sistemin en derin katlarında «yer alması» reel “oluşturucu” mekanizmaların ortaya çıkarılmasıdır.

Sayer (1992: 124) şunları kaydeder: “Sosyal organizasyonun çok sayıdaki biçimleri öyle eğilimler doğurmaktadır ki, belli davranış kuralları aracılığıyla olayların göreceli süreliliğini ortaya çıkarmaktadır.” Ve sosyal sözleşmelere uymakla “yapısal istikrarı” doğurmaktadır...

Sonuçta açık sosyo-ekonomik sistemin araştırılması ilkesel olarak mümkün olmaktadır...

Ama söz konusu süreliliğin nasıl ortaya çıkarıldığı açıklanmamaktadır. Öyle ya, ayrıca alınmış deneysel sıra sadece bir deneyi (somut zaman-mekân yelpazesinde ve belli koşullar sınırında yapılan) içermektedir.

Bunun temel olarak tüm sistemi kapsayan evrensel sonuçlara varmanın mümkün olmadığını kanıtlamaya ise hiç gerek yoktur.

10. Eleştirel Gerçekliğin Eleştirisi

Ekonomik gerçekliğin teşhisi, gerçekten gerçek olanın açığa çıkarılması prosedürünün neoklasizmin metodoloji tabanı çerçevesinde yapılması (bugün tam emin olarak denebilir) anlamsızdır. Yani, deneycilik (bilimsel bilginin açıklaması olarak) ve tümdengelim (metot olarak) gerçekliğin en iyi ihtimalle yarım tasviri, en kötü durumda ise, aldatıcı tasavvurun oluşturulmasından başka bir kanaat edinmeğe imkân vermemektedir.

Ekonomik gerçekliğe ilişkin gerçekliğin kendisine azami derecede yeterli metodolojik yaklaşım olarak eleştirel gerçekçilik görev yapmaktadır (Bhaskar, 1997; Outhwaite, 1999; Lowson, 1999).

Eleştirel gerçekçiler deneyciliği gerçekçilik ile değiştirmeyi teklif ediyorlar. Yani, gerçek mevcut olan deneysel seviyeye sığmamaktadır. Ondandır defalarca “fazladır”. Bu yüzden gerçekliğin hakiki tasvirini sadece deneysel olana dayanarak elde edilemez. Öte yandan, gerçeklik (pozitivistlerin dediği gibi) deneysel tabiatlarla örtüşmemektedir. Eleştirel gerçekçilere göre, gerçeklik realiteye fitri olan yapı, mekanizma, nesnel kanun ve

eğilimlerle idrak edilen “görüntüdür.” Aynı zamanda, olayların değerlendirilmesi prosedürünün esaslı bir şekilde değiştirilmesini önermektedirler. Olay üzerinde (ekonomik) pragmatik karakterli kontrol mevcut yapının transformasyonu üzerinde ekonomik-siyasi “talimatla” değiştirilmektedir.

Ekonomik gerçekliğin teşhisi açısından neoklasığe kıyasla eleştirel gerçekçilik ileriye doğru atılmış çok cesur bir adım olarak sanılabilir. Ama maalesef, söz konusu yaklaşım tarzının da açıkça gözlemlenen “boşluk”ları yeterli kadardır:

- Ekonomik gerçekliğin herhangi bir kesitinin teşhisinde taraflar arasındaki fark sadece yorumların çeşitliliğinde gözükmemektedir. Dolayısıyla, eleştirel gerçekçilerin neoklasığı eleştirmeleri onun kullandığı yöntemden daha çok, bu kesitin felsefi yorumu yöntemine yöneliktir. Yani, yorum neyi içermekte: gerçekliğin gizli kalan mekanizmalarını, yoksa deneysel gözlemin genellemesini? Aynı zamanda, “gizli” kalan şey nasıl, hangi yöntemlerle yorumlanmalıdır? sorusu cevapsız bırakılmaktadır.
- Tümdengelim (tam ciddi şekilde) abdüksiyon ile değiştirilmesi istenmektedir. Yöntemlerin böyle karşı karşıya konulması, elbette yanlıştır.

Tablo: 3
Dedüksiyon, İndüksiyon ve Abdüksiyon: Farklı Yaklaşımlar

Yöntemler	Kaide (tez)	Olay	Sonuç
Tümdengelim (Dedüksiyon)	1	2	3
Tümevarım (İndüksiyon)	3	1	2
Abdüksiyon	2	3	1

Tabloda anlama sürecinin ne ile başladığına bakmak çeşitli içerikli felsefi spekülasyonlara revaç verilmemesi için yeterlidir. Örneğin, diyelim gıda piyasasında fiyatların düşmesi gözlemlenmektedir:

1. Tümdengelim:
 - a) Gıda arz hacmi arttığı zaman fiyat düşer (kural veya tez);
 - b) Ekmeğin fiyatı düştü (olay);
 - c) Ekmek - gıda ürünüdür (sonuç).
2. Tümevarım:
 - a) Ekmeğin fiyatı düştü (olay);

- b) Ekmek - gıda ürünüdür (sonuç);
- c) Arz hacmi arttığı zaman fiyat düşer (kural).

3. Abdüksiyon:

- a) Ekmek - gıda ürünüdür (sonuç);
- b) Arz hacmi arttığı vakit fiyat düşer (tahmini/savsal kural);
- c) Ekmeğin fiyatı düştü (olay).

Görüldüğü gibi, söz konusu yöntemler anlama sürecinde farklı işlevleri yerine getirmekte ve bir birilerini inkâr etmemektedirler.

Tümdengelim varsayımların ileri sürülme anını, abduksiya ise, onların gerekçelendirilme ve kontrolünü içermektedir. Sadece, abduksiya sonuçtan hareketle önceleri mevcut olmayan savsal kural oluşturmaktadır.

Abdüksiyon teorisinin kurucusu Peirce (2000) (1878 yılında) onu deduksiya ve tümevarımın aksine mantıksal sonuca ulaşmanın yeni yöntemi olarak isimlendirmiştir. Sadece bir hususu belirtmek yeterlidir ki, abduksiyanın “edindikleri” deduktif yöntemle genelleştirilmeksizin ve induktif yöntemle kontrol edilmeksizin gerçek bilimsel bilgiye çevrilemez.

- Eleştirel gerçekçilik metodoloji olarak sunumuna çok sayıda çelişkili hususlar eşlik etmektedir. Ekonomik gerçekliğin ayrı ayrı kesitlerine ilintili olarak eleştirel gerçekçilik neoklasikden daha fazla ve daha bariz bir şekilde enstrumanlaştırılmaya yuvarlanmaktadır.
- Eleştirel gerçekçilik yapısal değişiklikleri dikkate almakta, fakat birey nasıl değişir sorusuna cevap vermemekte... Çünkü, kendileri de gerçekliğin fonksiyonel, mental, birey, sosyal seviyeler vb. gibi çok seviyeli olduğunu ifade etmektedirler: Bu seviyeler karşılıklı bağımlılıkta olsalar da, aynı zamanda, özerktirler ve kendi çerçevelerinde istikrarlı karakter çizerler. Ayrıca, şunu da inkâr etmemektedirler: bireysel faaliyet sosyal teoride önemli yer tutmaktadır: “... İnsanın amaçlı faaliyeti sebebiyle temellenmektedir” (Bhaskar, 1989: 80).

Sorunun yanıtsız bırakılması Smith → Dyükgeim açmazının eleştirel gerçekçiler için de geçerli olduğunu göstermektedir: birinci halde birey teşviklerle harekete geçmekte, ikinci halde sosyal hareket sosyal normlarla koşullanmaktadır. İkilime musallat olmaları sergiledikleri yaklaşım tarzının özünden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Giddens (1984: 169) söz konusu ikilemin giderilmesi yönünde “uzlaştırıcı” yaklaşım önermektedir: Kişisel ajan ve sosyal yapı beraber şekillenmekte ve hiçbirisi ne ontoloji, ne de analitik

öncelik taşımamaktadır. “... Yapı hep hem sınırlar, hem de yeni olanaklar ortaya koyar.”(Giddens, 1984: 169).

Graib (1992) buna “bir madalyanın iki yüzü” demektedir. Aynı içerikte yaklaşım amerikan sosyoloğu C. Kuly'de de yer almaktadır (Hedgson, 2002).

Görüldüğü gibi, Giddens'in teorisi yegâne seviyenin var olmasından hareket etmektedir. Eleştirel gerçekçilik ise, gerçekliğin çoklu düzeyli olduğunu temel alır. Bu nedenle de, birey - yapısal ikilemi cevapsız bırakılmaktadır.

- Lowson'un versiyonunda ekonomiye uygulanan eleştirel gerçekçilik halen ayrı ayrı motivasyonların analizi girişmemektedir. Ayrıca, sosyal gerçekliğin bazı kavramları (örneğin, itikat) erişilmez olarak kalmaktadır. Yani, eleştirel gerçekçiliğin “genel determinizm” ilkesi hiç de evrensel araştırma nesnesine sahip değildir. Her halukarda, eğer gerçekliğin temel idrak edilmesinden söz ediliyorsa, o zaman ayrı ayrı bireylerin kendi amaçlarını, niyetlerini, inanışlarını vb. nasıl değiştirdikleri sorusuna yorum yapılmalıdır. İlginçtir ki, “...Eğer bilinçli faaliyet “izah” edilmekteyse, bu, psikolojinin görevidir, ekonomik teorinin, dilbilimin, hukukun veya diğer sosyal bilimlerin değil” diyen Hayek (2000) de sosyal bilimlerin temel sorunları sırasında önemli yer tutan motivasyonun yorumundan kaçmaktadır... Belli ki, birey - yapı ikilemini ortadan kaldırmadan çeşitli içerikli ikilemlerden kurtulmak müşkile çevrilecektir.

11. Gerçeklik: Düzenli Oluşum

Gerçekliğin yeterli tasviri hem ekonomik, hem de sosyal alanlarda gerçekleştirilen aktivitelerin çokluğunun düzenlilik kalitesine sahipliğinden önemli ölçüde bağımlı durumdadır.

Ekonomik düzen, genellikle ekonomik kurallar sistemi mikro seviyenin sayısız yapısal birimlerinin spontane karakterli etkisi ve karşılıklı bağlılığından üreyemez (Neoklasik içerikli kendini kandırmanın temel kaynağını belki de (!) burada aramak gerekir). Yahut sadece bu açığa dayanarak şekillenen ekonomik düzen mahiyet bakımından sorunlu durumların kesintisiz, hatta determine olmuş vardiyalaşmasından başka bir anlam taşımayacaktır. Biraz ileri giderek belirtelim ki, aslında ekonomik varlığın mahiyetini ortaya çıkaran, onun hangi mahiyette varlığını tecelli ettiren süreçten ve kavramsal değerlerden söz edilmektedir.

Ekonomideki sorunlu durum ekonomik varlığın mahiyetinde yer almakta olan patolojidir... ve, onun vuku bulmasının esas kaynağı ise, ekonomik kurallar sisteminin

nesnel nitelikli değer-kavramlardan, sosyal önemi haiz normlardan uzak olmasındadır. Hatta, tabiatbiliminde bile (fizik, kimya vb.) ölçütsel unsurları mevcuttur.

İşte nesnel nitelikli normlara lakayd ilgi ekonomik varlığın davranış çizgisinde “acaipliklerin” (kriz, düşüş, çöküş vb.) yaşanmasını temellendiren, onu kaçınılmaz kılan temel açıdır. Artık durum öyle bir karmaşık nitelik olmaya başlamış ki, gelişmenin hızı ile çöküşün (krizin) vuku bulma ihtimali arasında doğru orantılı bağımlılık oluşmuştur. Sanki gelişim “rahminde” çöküş yetiştirmeğe daha çok çalışmakta, oysa ondan, kendisinin kararlılığı ve istikrarlılığın güçlenmesi beklenmekte! Peki, neden gelişmiş ülkeler kısa zaman zarfında müflisleşmekte? Yahut devlet borcu GSYİH'dan fazla olan ABD'yi hangi esasla gelişmiş ülke adlandırıyorlar? Sorunun kökeni işte objektif nitelikli evrensel içerikli sosyal normların olmaması veya bu normlara ilişkin farklı yaklaşım tarzı ortaya koymaktır. Ekonomik anlamda söz konusu normlar sadece sayısal ölçüsü olan yahut bedihiye içerikli oranlar gibi tasavvur edilmekte ve o anlamda da uygulanmaktadır. Yani, salt teknolojik nitelik taşıyan değerlerden söz edilmektedir. Örneğin, üretimin kendisi tamamen bu standartlar olmadan gerçekleştirilemez. Herhangi bir şeyin üretiminde neden ne kadar gerektiği salt teknolojik kavramdır. Öte yandan, ekonomik düzenin gerçek düzenliliğine yönelik normlar (oranlar) var. Örneğin, ülkenin ortalama aylık maaşı ortalama verimlilikten çok olamaz vs. Elbette biz nesnel nitelikli düzgüler deyince bunları kastetmiyoruz. Bunlar ekonomik sürecin normal gidişini salt ekonomik açıdan, yani teknolojik anlamda sağlayanlardır. Biz soruna daha geniş perspektiften bakmanın gerektiğini ileri sürmekteyiz.

Zira gelişme genellikle milli varlığın keyfiyet bakımından yeni aşamaya geçişi, mahiyet bakımından “kâmilleşmesi” sürecidir. Onu ekonomik düzleme taşımakla diğer alanların sürecin dışında tutulması, “esas önemli olan ekonomik gelişmedir” deyiminin mutlaklaştırılması, toplumun sosyo-kültürel tipiyle ilgili olan gerçek yaklaşımlarla ilişkilendirilmemesi (ekonomik gelişimi) krizi kaçınılmaz kılan esas yanlışlıktır. Ekonomik “olgunun” matematiksel-deduktif yöntemle belirlenmesi kavram-değerler toplusunun henüz baştan dışa atılmasına neden olmaktadır. İşin aslında ise, ekonomide “olgu” ekonomik sürecin sosyo-kültürel tipte doğurduğu “oluşumun” potansiyel durumundan gerçekliğe transfer olmuş değeridir.

12. Nihai Yorumlar

Gerçekliğin teşhisi ekonomik varlığın değişim sürecinin “bugün” nelerle sonuçlandığını içeren araştırma sürecidir.

Değişim süreci ekonomik varlığın her türlü hareketi ve diğerleri ile karşılıklı etkileşiminden oluşanları, bir durumdan diğerine geçişini, ayrıca varlık içi yenilenmeği, dolayısıyla hem miktar, hem de kalite yönlerini kapsamakla ekonomik büyüme, gelişme gibi tasavvurlarla doğrudan irtibat halindedir.

Gerçekliğin yeterli idraki işte ekonomik değişimin neleri harekete getirdiğini, öğrenilmesi gereken temel hususların nelerden ibaret olduğunu aynı yeterlilik çerçevesinde tayin etmeğe fonksiyonel olarak bağımlılıktadır. Bu anlamda, ekonomik varlığın gerçeklik açısından tetkiki en azından (yeterli koşul olarak) aşağıdakileri içermelidir:

- Ekonomik değişimin mahiyeti ve faktörler bütünü;
- Ekonomik varlığın “davranış” tarzı;
- Ekonomik varlığın yapısal dinamikleri;
- Nihayet, ekonomik değişimin çokdüzeyliliği, eşsizliği, tek çizgi olmadığı ve geri dönmezlik niteliklerinin açıkça idrak edilmesi.

Maksimum basitleştirilmiş bağlamda sunduklarımız soruna yaklaşımda hiç de «kesin olanın» tespiti anlamını taşımamaktadır. Problemi zorlaştıran husus ekonomik sürecin özellikleri ile onun değişim düzleminde hangi tarafa “akacağıın” önceden tayin edilmesinin zorluğu ve sıkıntısı ile ilgilidir. Nitekim ekonomik sürecin dizisel devirlerinin bulunması, dalgalı özelliği, aynı zaman aralığındaki çeşitli fazlarda çeşitli dizisel devirlerinin mevcut olması değişimin nedensellik “zincirini” açığa çıkarmada büyük sıkıntılar oluşturmaktadır. Hatta o seviyede ki, değişenin ne olduğunu (yani, mahiyeti) ve nasıl değiştiğini bile pekçok durumda yeterli değerlendirme olanaksız olmaktadır. Ve bütün bunlar, nihai olarak ekonomik gerçekliğin tanısında kitlesel yanılgılara yol açmaktadır.

Bu bakımdan mevcut yaklaşım tarzının temel yanılgılarından birisi (ekonomik gerçekliğin tanısında “tekyönlülük” ortaya koyar) ekonomik varlığın yapısı ile ilgilidir.

Ekonomik varlık sistemli bir oluşumdur. Söz konusu sistemlilik sosyal hayatın diğer alanlarıyla da sebebiyet, aynı zamanda yapısal bağılılığı içerir. Bu nedenle, yapı sadece ekonomik sistemin öğeleri arasında gözlemlenen (veya netleme yapılan, tespit edilen) göreceli sabit (veya dayanıklı) ilişkilerle yorumlanamaz. Makalenin başında da belirttiğimiz gibi, yapısal eşitlik prensibinden söz etmekteyiz. Bu nedenle, sadece ekonomik anlamda yapılan araştırma yapısal değişimi en iyi halde kısmi bölümde yansıtabilir ki, bunun da hiçbir bilimsel-pratik önemi olmayacaktır. Ama... eğer bu tanıya dayanarak ekonomik politika için öneriler ileri sürülürse, o zaman bozgunculuk çıkaracak sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Aynı zamanda, yapının sistemin faaliyet mekanizmasını içermekte olduğunu dikkate alırsak, o vakit onun yanlış değerlendirilmesi sistemin fonksiyonları ve niceliklerinin değerlendirilmesinde de benzer yanlışlıklara yol açacaktır. Diğer alanlardan farklı bir şekilde, ekonominin özellikleri öyle ki, bir yanılgı kaçınılmaz olarak diğer yanılgılar doğurmaktadır. Böylece, gerçeğin ortaya çıkarılması imkânları ortadan kalkmaktadır.

Realiteye metodoloji yaklaşımın «kırılma» noktalarından birisi de ekonomik varlığın mekan bakımından var oluşunun hem var olma koşulları, hem de sınırlarını doğru tespit edememesi ile ilgilidir. Aynılık alametlerinin seçilmesinde araştırmacı tam “bağımsız” bir şekilde karar vermektedir. Bu karar araştırmanın hedeflediği görevler veya amaçlarla tayin olmaktadır. İşte bu yüzden de biz, ekonomik gerçekliği çıplak soyutlanma olarak nitelemekte ve onun 'gerçeklik' terimi ile değiştirilmesinin amaca uygunluk bakımından daha doğru olduğunu ileri sürmekteyiz.

Aynı zamanda şunu da belirtmek gerekmektedir ki, modern çağın gelişim eğilimlerine uygun olarak ülkenin “ülke-sisteme” transfer olması (ulusal sermayenin transmillileşmesi) ekonomik varlığın mekân sınırlarını durmadan genişletmekte, ona karşı yeni içerikli var olma talepleri ileri sürmektedir. Bu süreç bir yandan, ekonomik varlığın ulusal bütünlüğüne çeşitli tehditler oluşturmakta, diğer taraftansa, onun, yani ekonomik varlığın en azından korunup muhafaza edilmesi açısından zorunlu ön koşulu olarak görev yapmaktadır... Her halde, ekonomik gerçekliğin gerçek tasviri doğrudan belirtilen «dışa» taşma/çıkma sürecinin normal gidişatına ve dayanıklılığına bağımlı hale gelmektedir. Böylece:

- Ekonomik gerçekliğin yeterli tanımı ve teşhisi değişim sürecinin «şimdiki» zamanında ekonomik varlığın yapısı, davranışı ve faaliyetinin veya varlığın «misyonusunun» hangi mahiyette sabitleştığının açığa çıkarılmasıdır.
- Ekonomik realitenin ontoloji seviyelerinin eleştirel gerçekçiliğe yansıyan yapısı (Louson versiyonu) tam ve bütünlük kalitesine sahip değildir. Şöyle ki:

empiriya → güncel düzey → temel düzey

üçlüsü aslında ekonominin özelliğini mahiyet anlamında yansıtmamaktadır. Ekonomik süreç ideden başlanmaktadır ve bu idenin rasyonel işlenmesi sonucu ortaya çıkan «doğurucu» mekanizmalardan oluşan sebebiyet zinciri şekillenmektedir. İşte böylesi düzey eleştirel gerçekçilikde temel düzey olarak kabul edilmektedir. Ancak... ilk başlangıç ”unutulmaktadır.” İşte söz konusu “ilk başlangıç” gelecek süreçlerde önemli rol oynar. Herhangi bir ülkenin ekonomik sisteminin deneysel analizi temelinde «bugünkü» ekonomik sistemin kendisinin «ilk başlangıcında» duran idenin mantıksal yapısına izomorfik olduğunu kanıtlamak mümkündür.

- Ekonomik realite ekonomik varlığın ortaya çıkış açısından çeşitli içerikli koşulsal-mantıksal seviyelere ayrılmakta:
- a) Birinci düzey veya ilk başlangıç: ekonominin varlık modusu olan ide (kelimenin geniş anlamında).

- b) İkinci seviye: varolma veya varolma açısından varlık anlayışı. Yani, evrensel varolma içerisinde ekonomik varlığın olgusal lokalleşmesi, en genel şekilde, herhangi bir kavramsal yorumdan öte, “olduğu gibi” varolma. İşte ikinci seviyenin anlam kapasitesi (bizim kullandığımız terminolojide) ekonomik realite kavramının mahiyet açıklanması olarak görev yapabilir.
- c) Üçüncü seviye: olgusal düzey (sadece deneycilik kast edilmez), “bir şeyle ilişki”de ortaya çıkış, kısacası ilişki seviyesi (ekonomik varlığın yapısını, özelliklerini ve işlevlerini basitten mürekkebe doğru, ayrıca onun universumun diğer varlıkları ile karşılıklı etkisini kapsamakta olan ilişkileri kastedilmektedir).

Bu seviyeye tam olarak ekonomik gerçeklik demek mümkündür. Makalede de, işte bu cihet araştırmanın merkezi sorunu olarak incelenmektedir.

- d) Dördüncü düzey: ekonomik varlığın varolma koşulları içerisinde mahiyet değişimliliğini yorumlamaya olanak sağlayan yasaları, kuralları; evrensel ilkelerin yokluğu, kanun adı altında kabul edilen deneysel nitelikli eğilimlerin zaman bakımından sınırlılığı, değişkenliği, genellikle lokal özellik taşınması ekonomik gerçekliğin tanısında elde edilenlerin bilimsel bilgi statüsüne sahiplenmesini müşkile çevirmektedir.
- Ekonomik gerçekliğin ilkel yöntemlerle teşhisinin yapılması aslında, anlamsızlıktan başka bir şey değildir.

Ekonomik sistem - çoklu düzeyli, dinamik tabiatlı ve stoxastik karakterlidir. Sistemçi öğelerin etkileşimi kesin olarak düzenli olmayan özellik taşımaktadır. Sistemin ilk başlangıca bağımlılığı yeterince güçlüdür. Tüm bunlara kendini destekleyen süreçlerin (sistemçi) varlığını da eklersek, o zaman ekonomik gerçekliğin teşhisinin nasıl karmaşık bir süreç olduğunu görebiliriz.

Makalede de belirttiğimiz gibi, sorunun çözümü veya ondan çıkış yolunu matematiksel-deduktif tahlilde aramak kendini kandırmaktan başka bir anlam taşımamaktadır.

- Ekonomik gerçekliğin “gerçekci” değerlendirilmesi bilimlararası sentezle (sosyal idrake özgü) gerçekleştirilebilir.

İlginçtir ki, aynı anda hem sosyologlar, hem de neoklasikler psikolojiyi işlemekten dışarıda tutmuşlardır. Örneğin, Robbins (1932) ekonomiyi «seçim hakkında bilim» gibi nitelendirmekteydi. Ekonomi bilimi uygun (amaca ulaşma) araçların rasyonel tercihiyle ilgili olanlarla meşgul olmalıydı. Psikolojiden yüz çevirme ekonomi bilimi ve sosyolojinin farklı kalkınma yolu seçmesine, birincinin metodolojik bireyselliğe, ikincinin ise metodolojik kolektivizme dayanmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, ekonomik gerçeğin yeterli değerlendirilmesi metodolojik çelişkiler yüzünden “gerçekçi” statüsünü alma olanağını kaybetti.

- Ekonomik gerçeğin yeterli tasviri bakımından hem bireylerin, hem de yapı ve kurumların hareketliğinde yaşanan değişikliklerin yorumunu ortaya koyabilecek kavrama ihtiyacı oluşmuştur.

Kaynakça

- Bhaskar, R. (1997), *A Realist Theory of Science*, L..., Verso.
- Bhaskar, K (1989), *The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences*, Brighton: Harvester.
- Blaug, M. (1994), *Ekonomiçeskaya misl v retrospektive (Geçmişe bakıldığında ekonomik düşünce)*, Moskva, “Дело Лтд”.
- Burdieu, P. (1983), *Sotsiologiya politiki (Siyaset sosyolojisi)*, Moskova, Socio-Loqos.
- Dunayeva, N. (2004), *Filosofiya (Felsefe)*, Rostov-na-Don, Feniks.
- Follmer, G. (1998), *Evolyutsionnaya teoriya poznaniya / Vrojdyonnie strukturi poznaniya v kontekste biologii, psikhologii, lingvistiki, filosofii i teorii nauki (Kavramanın evrim teorisi / Biyoloji, psikoloji, dilbilim, felsefe ve bilim teorisi bağlamında doğal bilgi yapıları)*, Moskova.
- Giddens, A. (1984), *The constitution of society: Outline of the theory of strukturation*, Cambridge.
- Graib, I. (1992), Anthony Giddens, L.Routledge.
- Hayek, F. (2000), *İndividualizm i ekonomiçeskiy poryadok (Bireysellik ve Ekonomik Düzen)*, Moskova, İzograf.
- Hedgson, G. (2002), *The evolution of institutional economics*, L.Routledge.
- Heidegger, M. (1997), *Bitiye i vremya (Varlık ve Zaman)*,
- Lowson, T.(1999), *Economic and Reality: Reorienting Economics*, L.. Routledge.
- Outhwaite, W. (1999), *Realizm i sotsialne nauki: Deystviye, struktura i filosofiya (Gerçekçilik ve Sosyal Bilimler: Aksiyon, yapısı ve felsefesi)*, Moskova.
- Peirce, C.S. (2000), *Naçala pragmatizma (Pragmatizmin başlangıcı)*, St. Petersburg.
- Robbins. L. (1932), *An essay on the nature and significance of economic science*, 1st ed. London, Macmillan.
- Sayer, A. (1992), *Method in Sosial Science: A Realist Approach*, L., Routledge.
- Wiseman, F. (1998), *Vitgenşteyn i Venskiy krujok // Analitiçeskaya filosofiya: Stanovlenie i razvitiye (antologiya) (Wittgenstein ve Viyana Çevresi / Analitik Felsefe: Oluşumu ve Gelişmesi (antoloji)*, Moskova, “Прогресс-Традиция”.
- Wittgenstein, L. (1994), *Filosofskie raboti – çast 1 (Felsefi çalışmalar, I bölüm)*, Moskova.